

МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЛІСИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Досліджено теоретико-правові аспекти меж права приватної власності на ліси в Україні. Основними категоріями, які впливають на визначення поняття меж реалізації права приватної власності на ліси в Україні, є правові обмеження, обмеження права, обов'язки власників земельних лісових ділянок.

Ключові слова: правові обмеження, межі здійснення права приватної власності на землю, реалізація права приватної власності на ліси.

Исследуются теоретико-правовые аспекты пределов права частной собственности на леса в Украине. Главными категориями, которые влияют на определение понятия пределов права частной собственности на леса в Украине, есть правовые ограничения, ограничения права, обязанности собственников земельных лесных территорий.

Ключевые слова: правовые ограничения, пределы осуществления права частной собственности на землю, реализация права частной собственности на леса.

The article is devoted to theoretical and legal aspects of the boundaries of the right of private property on forests in Ukraine. The main issues making influence on the definition of boundaries of the right of private property on forests in Ukraine are: legal limitations, limitations of a right, obligations of the owners of land forest plots.

Key words: legal limitations, boundaries of realization of the right of private property on land, realization of the right of private property on forests.

Реалізація права приватної власності на ліси являє собою правомірну діяльність громадян або юридичних осіб, яка здійснюється за допомогою втілення у правових нормах повноважень щодо володіння, користування та розпорядження земельною лісовою ділянкою для задоволення потреб та інтересів суб'єктів лісових правовідносин. Право приватної власності реалізується громадянами та юридичними особами у межах, визначених лісовим та природоресурсним законодавством. Водночас цінність суб'єктивного права приватної власності на ліси в Україні полягає і в можливості реального здійснення правомочностей суб'єктами цього права, які випливають із його змісту.

Здійснення права приватної власності на ліси громадянами та юридичними особами відбувається через волевиявлення та реальні дії суб'єктів, які повинні відповідати правовим приписам лісового та природоресурсного законодавства України.

В юридичній літературі спеціально не досліджувались питання меж реалізації права приватної власності на ліси в Україні, що негативно вплинуло на якість законодавчих актів з питань власності на ліси та ефективність їх застосування при захисті суб'єктивних лісових прав громадян та юридичних осіб. Водночас проблеми реалізації та здійснення права власності в цілому, межі здійснення права власності на інші природні ресурси вже тривалий час досліджуються в науці цивільного, земельного, екологічного, природоресурсного права України.

Дослідженню теоретичних питань реалізації та здійснення права власності на природні ресурси в цілому присвячена значна увага науковців. Зокрема, вказані питання розглядають у своїх працях В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман, П. Ф. Кулинич, І. В. Мироненко, В. П. Непійвода, В. В. Носік, В. І. Семчик, А. К. Соколова, С. М. Шершун, М. В. Шульга та інші науковці.

У чинному законодавстві України не міститься посилання на чіткі та єдині межі реалізації права приватної власності на ліси. Більше того, у ньому не регламентовано перелік конкретних підстав обмеження права власника щодо його земельної лісової ділянки. У більшості випадків вітчизняне лісове та природоресурсне законодавство виділяє лише загальні межі реалізації права власності в цілому, а не спеціальні межі реалізації даного права.

Окрім того, історико-правові дослідження з питань власності в цілому підтверджують, що, починаючи з часів римського права й донині, проблеми, пов'язані з визначенням меж здійснення права власності на землю, були і залишаються актуальними для громадян, держави і суспільства, оскільки основною причиною їх постійного існування є об'єктивна необхідність у використанні землі та її природних ресурсів для задоволення життєвих потреб і суперечливих приватних, державних, громадських, суспільних інтересів¹.

У цьому зв'язку П. М. Рабінович зазначає, що боротьба за права людини – це боротьба за межі здійснення прав людини, особливо за юридичне закріплення та інтерпретацію їх².

Водночас В. П. Камишанський зауважує, що межі зовнішньої свободи власника визначаються лінією між добром і злом як моральних критеріїв будь-якого суспільства, а міра такої свободи не є беззмінною і постійною не лише з точки зору позитивного, а й природного права, оскільки вона (свобода) змінюється залежно від рівня розвитку суспільства, особливостей становлення національної самосвідомості, рівня правової культури громадян та ряду інших умов³.

У такому разі межі реалізації права приватної власності на ліси слід розглядати через призму теорії права, земельного, цивільного та екологічного права, виокремлюючи при цьому його особливості.

З філологічної точки зору поняття «межа» трактується як обсяг, ступінь чогонебудь, допустима норма чого-небудь дозволеного⁴.

Представники галузі цивільного права розглядають поняття меж здійснення права приватної власності, під яким розуміють законодавчо визначені та встановлені системою правових принципів рамки діяльності громадян-власників з реалізації правомочностей володіння, користування та розпорядження, що складають зміст суб'єктивного права⁵. В. В. Носік, погоджуючись з окремими ознаками такого формулювання, водночас не може не вказати на певне звуження правової природи даного поняття рамками діяльності громадян щодо реалізації правомочностей власника. Крім того, на його думку, у цьому визначенні відсутні ознаки, що характеризують взаємозв'язок і співвідношення прав і свобод особи, а також не відображають змісту самого поняття «здійснення права власності» і тому більше розкривають межі суб'єктивного права приватної власності, а не його реалізацію через виконання, додержання, використання правових норм⁶. Водночас І. В. Мироненко розглядає поняття меж здійснення права приватної власності на землю, які являють собою певні правові рамки, що визначають обсяг можливостей власника щодо використання наданих йому суб'єктивним правом можливостей, існування яких зумовлене обов'язком власника дотримуватись при здійсненні права вимог законодавства, а також не порушувати права і охоронювані законом інтереси інших осіб⁷.

Тим більше, що вищенаведені позиції науковців заслуговують уваги і є позитивними у розвитку концепції розуміння даного поняття, однак у повному обсязі не розкривають сутність поняття «межі реалізації права приватної власності на ліси» в цілому.

Р. А. Майданик зазначає, що історія розвитку права власності свідчить, що воно ніколи не існувало у вигляді нічим не обмеженої влади на річ; необхідність

забезпечення прав і законних інтересів інших осіб, у тому числі й держави, завжди примушувало право ставити свободу власника в певні визначені межі⁸. Саме таке поєднання прав, інтересів, свобод та обов'язків осіб визначає соціальну сутність будь-якого права, в тому числі й права приватної власності на ліси.

М. В. Домашенко, В. Є. Рубаник зазначають, що свобода в її традиційному розумінні виражається не тільки в можливості діяти відповідно до пізнаваної необхідності, а й усупереч їй, затверджуючи своїм поведінням автономний характер і незалежність особи⁹. Але визнана правом свобода обмежує суверенітет власника чи уповноваженої особи у спроможності й можливості вибору допустимих варіантів поведінки, пов'язаної з реалізацією суб'єктивного права¹⁰.

У такому разі можна стверджувати, що реалізація права приватної власності на ліси також має свої межі або достатній обсяг свободи, наслідком порушення яких є застосування юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства, встановленої Лісовим кодексом (надалі – ЛК) України та іншими нормативно-правовими актами. Водночас громадяни та юридичні особи України повинні діяти в межах своїх повноважень, при цьому не посягати на правову свободу інших власників лісів, третіх осіб, держави й суспільства. На думку В. В. Носіка, для забезпечення такої поведінки суб'єктів виникає потреба в державному регулюванні відносин власності й контролю за діями власника, не допускаючи при цьому незаконного втручання у допустимі межі реалізації права власності¹¹.

Окрім того, межі реалізації права приватної власності на ліси в Україні можна розглядати як окреме правове явище, здійснення якого відбувається за встановленими у нормах закону правилами поведінки відповідних суб'єктів щодо виникнення, зміни чи припинення приватних лісових правовідносин. При цьому свобода поведінки громадян та юридичних осіб України – власників земельних лісових ділянок – регламентується певними правовими обмеженнями.

В. П. Камишанський, аналізуючи поняття «правові обмеження», дійшов висновку про те, що під ними можна розуміти сукупність елементів правового регулювання, спрямованих на встановлення рамок (меж) дозволеної поведінки суб'єктів, що окреслюють сферу, всередині якої особа може вільно реалізовувати свою правоздатність за наявності певних юридичних фактів¹². Водночас, на думку Н. В. Безсмертної, правові обмеження – це засоби, з допомогою яких відбувається обмеження права¹³.

З огляду на це, правові обмеження щодо реалізації права приватної власності на ліси в Україні характеризуються й загальними принципами права, відповідно до яких свобода, надана суб'єктам такого права здійснюється із врахуванням дозволеної або забороненої поведінки. Так, наприклад, Конституція України містить цілий ряд загальних правових обмежень реалізації права власності на природні ресурси. Загальні принципи як основа обмеження права є зовнішньою оболонкою, юридичними рамками правового поля, вихід за які характеризує будь-яку дію такою, що порушує права інших осіб або ж припиняє правовідносини¹⁴.

Можна виділити такі особливості правових обмежень реалізації права приватної власності на ліси в Україні: 1) їх дія поширюється як на всі елементи правовідносин права приватної власності на ліси, так і на всі правомочності громадян та юридичних осіб; 2) зовнішній зміст правових обмежень складається з принципів та правових норм, які в подальшому регламентують свободу дій суб'єктів реалізації права приватної власності на земельну лісову ділянку.

На думку І. В. Мироненка, під обмеженнями права приватної власності на землю слід розуміти конкретні, об'єктивно існуючі обставини (правові приписи, речові права на чуже майно, зобов'язальні права, публічні обтяження), що звужують свободу власника земельної ділянки, позбавляючи його можливості здійсню-

вати окремі свої повноваження повною мірою чи частково¹⁵. Інші науковці вважають, що під обмеженнями права на землю слід вважати встановлену відповідно до чинного законодавства заборону або покладення на суб'єктів такого права додаткового обов'язку щодо вчинення дій, пов'язаних з набуттям, використанням та відчуженням земельних ділянок¹⁶.

Водночас у юридичній науці не вироблено єдиного підходу щодо класифікації обмежень права приватної власності на ліси. Однак у науці земельного права зроблено спроби щодо їх класифікації. Так, В. В. Носік поділяє обмеження права власності на земельну ділянку на такі види: а) заборони – на продаж або інше відчуження певним особам протягом установленого строку, на передачу земельної ділянки в оренду (суборенду), на зміну цільового призначення ділянки, ландшафту та зовнішнього виду нерухомого майна; б) умови – прийняття спадщини лише визначеними спадкоємцями; початку і завершення забудови або освоєння земельної ділянки протягом встановлених строків; в) зобов'язання – проведення будівництва, ремонту або утримання дороги, ділянки дороги; додержання природоохоронних вимог; надання права полювання, вилову риби, збирання дикорослих рослин на своїй ділянці в установлений час і в установленому порядку тощо¹⁷. І. В. Мироненко класифікує обмеження права приватної власності на землю за правовою природою та рівнем правового регулювання на нормативні обмеження права приватної власності на землю та обтяження земельних ділянок. До нормативних обмежень включають: загальні нормативні обмеження щодо здійснення права приватної власності; загальні нормативні обмеження щодо здійснення права приватної власності на землю; спеціальні нормативні обмеження щодо здійснення права приватної власності на окремі категорії та види земель. До обтяжень входять приватні (речові права на чужі земельні ділянки; зобов'язальні права інших осіб щодо земельних ділянок) та публічні (обтяження, що виникають щодо окремо визначених (індивідуалізованих) земельних ділянок; обтяження, що виникають щодо всього майна визначених суб'єктів, включаючи земельні ділянки) обтяження земельних ділянок¹⁸.

Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман, М. В. Шульга та ін. поділяють обмеження на встановлені законом, договором або судом¹⁹. При цьому таку класифікацію обмежень права власності на землю можна застосувати і до класифікації обмежень права приватної власності на ліси в Україні.

Отже, правові обмеження та обмеження права, а також обов'язки громадян та юридичних осіб – власників земельних лісових ділянок – у своєму зв'язку виражають юридичну сутність меж реалізації права приватної власності на ліси в Україні.

При цьому під правовими обмеженнями права приватної власності на ліси слід розуміти закріплені в законодавчих актах загальні положення щодо об'єкта права приватної власності на ліси, а також щодо вимог до суб'єктного складу громадян та юридичних осіб у процесі реалізації права приватної власності на ліси в Україні.

У цілому, до правових обмежень права приватної власності на ліси можна віднести такі: обов'язковість юридичного оформлення права приватної власності на земельну лісову ділянку, державної реєстрації права власності на земельну лісову ділянку, неприпустимість незаконного втручання органів державної влади та місцевого самоврядування щодо реалізації права приватної власності на відповідну ділянку лісу громадянами та юридичними особами України тощо.

До обмежень права приватної власності на ліси відносять: обмеження права, встановлені законом, договором, судом; постійні та тимчасові обмеження права; обтяження права. Так, прикладом встановленого законом обмеження права при-

ватної власності на ліси в Україні є заборона набуття іноземцями у власність земельних лісових ділянок (статті 12–13 ЛК України). Щодо договору, то за договором оренди земельної лісової ділянки може бути встановлена заборона на передачу відповідної земельної ділянки в суборенду. В судовому порядку за позовом власника або користувача однієї земельної лісової ділянки судом може бути заборонено незаконну діяльність власника сусідньої земельної ділянки, якою завдається неприпустимий вплив (ст. 103 Земельного кодексу України). Прикладом постійно діючого обмеження права приватної власності на ліси в Україні можна назвати заборону для громадян та юридичних осіб самостійно змінювати цільове призначення наданих їм у власність або в користування земельних лісових ділянок. Тимчасовими обмеженнями права вважаються ті обмеження прав на земельні лісові ділянки, термін дії яких чітко визначений законом, договором або судом. Під обтяженнями земельної лісової ділянки розуміють такий різновид обмеження лісових прав, при якому обмежуються права конкретних суб'єктів права власності (громадян або юридичних осіб) чи користувача конкретної земельної лісової ділянки. Так, наприклад, обтяження лісової земельної ділянки має місце у випадках встановлення лісового та земельного сервітутів, а також накладення за рішенням суду заборони щодо відчуження земельної лісової ділянки з метою забезпечення позову.

До основних обов'язків суб'єктів права приватної власності на ліси в Україні належать ті, які передбачені у чинному Лісовому кодексі України.

Отже, на основі проведеного аналізу теоретичних та практичних положень щодо меж реалізації права приватної власності на ліси в Україні можна зробити такі висновки: межі реалізації права приватної власності на ліси – це гарантована Конституцією та законами України свобода дій громадян та юридичних осіб, яка передбачає можливість вибору поведінки щодо здійснення правомочностей щодо земельних лісових ділянок з метою задоволення власних потреб, не порушуючи при цьому права та інтереси інших осіб, а також для забезпечення взаємозв'язку приватних і державних інтересів у сфері приватних лісових правовідносин.

1. *Носік В. В.* Право власності на землю Українського народу: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 323. 2. *Рабінович П. М.* Межі здійснення права людини (загально-теоретичний аспект) // Вісник Академії правових наук України. – 1996. – № 6. – С. 8. 3. *Камышанский В. П.* Право собственности: пределы и ограничения. – М.: ЮНИТА-ДАНА: Закон и право, 2000. – С. 63. 4. *Безсмертна Н. В.* Здійснення громадянами права приватної власності: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2001. – С. 93. 5. Там само. – С. 93. 6. *Носік В. В.* Цит. праця. – С. 326. 7. *Мироненко І. В.* Зміст та межі здійснення права приватної власності на землю в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 7. 8. *Майданик Р. А.* Проблеми довірчих відносин в цивільному праві. – К.: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2002. – С. 150. 9. *Домашенко М. В., Рубаник В. С.* Власність і право власності: нариси з історії, філософії і практичних регулювання відносин власності в Україні. – Х.: Факт, 2002. – С. 37. 10. *Носік В. В.* Цит. праця. – С. 327. 11. Там само. – С. 327. 12. *Камышанский В. П.* Цит. работа. – С. 110–111. 13. *Безсмертна Н. В.* Цит. праця. – С. 71. 14. *Носік В. В.* Цит. праця. – С. 329. 15. *Мироненко І. В.* Цит. праця. – С. 8. 16. *Земельне право України: Підручник / Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман та ін.; За ред. М. В. Шульги.* – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 130. 17. *Носік В. В.* Цит. праця. – С. 331. 18. *Мироненко І. В.* Цит. праця. – С. 9–10. 19. *Земельне право України: Підручник / Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман та ін.; За ред. М. В. Шульги.* – С. 131.